

Проблеми становлення професійної правової культури в Україні

Проаналізовано етапи становлення професійної культури працівника юридичної сфери, розкрито проблеми її становлення в контексті культури соціуму, громадян України, окремо взятої особистості.

Ключові слова: культура, особистість, професійна культура.

Проанализированы этапы становления профессиональной культуры работника юридической сферы, раскрыты проблемы ее становления в контексте культуры социума, отдельно взятой личности.

Ключевые слова: личность, культура, профессиональная культура.

Становлення й розвиток України як суверенної правової держави вимагає прийняття виважених і поміркованих рішень як у законотворчому, так і практичному аспектах - реалізації правових актів. Спільним у зазначених видах діяльності є їх правовий характер, підґрунтям якого є професійна правова культура - складова культури соціуму, громадян України, окремо взятої особистості. Професійна правова культура - це одна з форм правової культури суспільства, притаманна спільноті людей, які професійно займаються юридичною діяльністю, і яка потребує наявності фахової освіти і практичної підготовки.

Аналіз наукової літератури по цій темі свідчить про те, що, незважаючи на її важливість, обшир і та глибина цих досліджень є недостатніми.

За часів існування Радянського Союзу при визначенні поняття правової культури увага акцентувалась на суб'єктивно-психологічних характеристиках: знанні законодавства, усвідомленні змісту і спрямованості законів та підзаконних актів, формуванні поваги до них, законності та справедливості [3]. При цьому майже не бралася до уваги світова теорія культури - наріжний камінь правової культури людства.

У 80-90-х роках ХХ ст. з'явилися праці правового, філософського, соціологічного характеру, в яких висвітлювався широкий спектр проблем правової культури суспільства та особи [1]. Це дало змогу аналізувати правову культуру більш комплексно і у значно ширшому аспекті. Основу такого аналізу складає таке розуміння правової культури, за яким право інтерпретується як важлива соціально-культурна цінність, невід'ємний елемент правової культури суспільства, що інтерналізується особою.

На певному етапі суспільно-історичного розвитку право виступає на перший план як один із ефективних засобів координації взаємодії, регулювання діяльності державних органів, громадських організацій, представників різних прошарків суспільства. Правова форма регулювання, правова культура, норми і цінності права - це, як зазначає Є. Аграновська, елементи соціонормативної культури суспільства [2, с. 27].

За своєю структурою правова культура - складне явище, її можна уявити у вигляді піраміди з вершиною вгору. На верхньому щаблі знаходиться загальна (духовна) культура, що є фундаментом всіх її різновидів. Це світова правова культура - класична юриспруденція стародавнього світу, юридична наука, сучасна юриспруденція; юридична практика; правові традиції.

Формування правової культури українського суспільства є найважливішим завданням сьогодення, що зумовлене прагненням України приєднатися до спільноти сучасних цивілізованих націй, побудувати вільне демократичне суспільство та правову державу. Проблеми формування правової культури досліджували М. Алексєєв, В. Бабкін, В. Головченко, В. Костюк, В. Оксамитний, М. Орзих, М. Подберезький, Л. Рабинович, О. Скакун, А. Скуратівський, С. Сливка, Н. Ткачова, М. Цвік, М. Щербань та багато інших.

Для того щоб наша держава стала дійсно правовою, треба не лише впровадити до законодавства відповідні норми та створити необхідний інституційний дизайн, а й сформувати правову культуру суспільства. У «Національній програмі правової освіти населення», затвердженій Указом Президента України 18 жовтня 2001 року, наголошується: «Потребують вирішення на державному рівні питання дальшого розвитку правосвідомості населення, подолання правового нігілізму, задоволення потреб громадян у одержанні знань про право» [4, с. 37]. Формування правової культури суспільства - найскладніше завдання, що постає в процесі розбудови правової держави. Культура, будучи соціально-психологічним чинником суспільного життя, є найконсервативнішим елементом суспільних відносин. Вона змінюється повільніше, ніж нормативні та інституційні чинники їх розвитку. Проте саме її зміна веде до стабілізації нових відносин і кладе край трансформаційному процесові.

Одним з найважливіших компонентів суспільної культури є правова культура. Усеохоплюючий характер правової культури зумовлений тим, що в політично організованих суспільствах увесь спектр суспільних відносин певною мірою регулюється правом. Хоча поняття правової культури має багато інтерпретацій, усі вони так чи інакше акцентують увагу на тому, що правова культура є відбиттям права в культурі. За визначенням А. Скуратівського, у широкому розумінні правова культура - це «суспільно-правовий феномен, який включає в себе найсуттєвіші результати сукупного правового досвіду суспільства, насамперед право і правосвідомість, правову діяльність, законність і правопорядок та відображає якісний рівень розвитку правового буття. У вузькому розумінні правова культура є системою духовно-правових цінностей: правових знань, переконань, уявлень, світоглядно-правових орієнтацій, що відображаються в правовій свідомості людей і органічно поєднані з їх соціально-правовою активністю щодо освоєння та

творення суспільно-правового буття» [5, с. 6]. Професійна культура працівника юридичної сфери припускає:

- 1) знання законодавства і можливостей юридичної науки;
- 2) переконаність у необхідності й соціальній корисності законів і під- законних актів;
- 3) уміння користуватися правовим інструментарієм - законами та іншими правовими актами в повсякденній діяльності, вдаватися до використання всіх досягнень юридичної науки і практики при прийнятті і оформленні рішень.

Професіоналізм і справедливість торжествують у юридичній практиці лише тоді, коли працівник юридичної сфери як слугитель закону чесно виконує свій морально-правовий обов'язок, постійно підвищує свою майстерність, опановує досягнення теоретичної та практичної юриспруденції.

Водночас кожна юридична професія має свою специфіку, що обумовлює її особливості правової культури різних її представників (суддів, прокурорських працівників, співробітників органів внутрішніх справ, юрисконсультів, адвокатів і т.д.). Причому рівень професійної культури, наприклад співробітників міліції, є різним.

Слід звернути увагу на систему деонтологічних вимог (грец. deon - належне), які висуваються до випускника - майбутнього співробітника юридичної сфери у галузі культури:

^ морально-етична (засвоєння гуманістичних принципів моралі, уміння ними керуватися на практиці); ^ політична (знання політичної стратегії та тактики держави, провідних політичних партій і рухів, уміння користуватися інструментарієм політичної діяльності і бути політично активним); ^ психологічна (знання психічного складу особи, уміння користуватися психодіагностикою у ході вирішення юридичної справи); > естетична (виражається в службовому етикеті, мові спілкування, зовнішньому вигляді, естетичному вигляді оформлених ним документах та ін.).

До культури співробітника юридичної сфери належить знання державної мови України, особливостей етичної культури і національних традицій того регіону, де він здійснює професійну діяльність.

Виключне значення має проблема подолання правового нігілізму співробітника юридичної сфери, його некомпетентності, низького професіоналізму, невміння розібратися в конкретних життєвих ситуаціях, дати їм правильну юридичну оцінку, в результаті чого з'являються незаконні і необгрунтовані рішення.

До цього часу серед вчених не існує єдиного погляду на природу правової культури та загальноприйнятого підходу до наукового визначення її поняття. Тому і виникають певні труднощі, як у теоретичних дослідженнях з питань розвитку теорії правової культури, так із питань її практичної реалізації. У науковій юридичній літературі на сьогодні нараховується більше 250 визначень правової культури, що є свідченням неоднозначності та багатоплановості цього поняття. Такий стан справ у дослідженні правової культури можна пояснити тим, що у кожному окремому випадку наукового дослідження поняття правова культура використовується у певному змістовному контексті, для характеристики всієї правової надбудови, всієї правової матерії, але «під певним кутом зору».

Концепцію правової культури Є.Назаренко розглядає під кутом зору реалізації принципів гуманізму та справедливості, сукупності досягнень суспільства у галузі регулювання суспільних відносин, по забезпеченню верховенства права в суспільному житті [6]. Ця концепція передбачає: ^ встановлення в суспільстві природного права, що лежить в основі створення цивілізованого законодавства та забезпечує в законодавстві та інших нормативних актах держави принципів справедливості та гуманізму, невідчужуваних прав і свобод людини, її честі та гідності, а також гарантії їх забезпечення; забезпеченість правопорядку - реалізація демократичного процесу законодавства і правотворчості в цілому; ^ верховенство Конституції України і законності в системі нормативних актів держави, забезпечення правової законності у процесі правовідносин та застосування права державними органами, наявність демократичного, професійного і престижного правосуддя та професійної системи правоохоронних органів, здатних у процесі своєї діяльності реально забезпечити охорону правопорядку; ^ наявність розвиненої правосвідомості суспільства, соціальних груп, професійної юридичної правосвідомості, орієнтованої на розуміння, визнання і захист загальнолюдських цінностей у галузі правового регулювання.

Характерною ознакою відданості працівника юридичної сфери своїй справі, професійної зрілості є загострене почуття справедливості. Для останнього це, насамперед, означає небайдужість до біди, нещастя інших людей, у тому числі і до таких, які через збіг складних життєвих обставин самі опинилися серед правопорушників. На відміну від інших громадян, працівник юридичної сфери, саме завдяки своєму професійному хисту, спроможний не обмежуватися роллю спостерігача, а активно й ефективно домагатися відновлення порушених прав, встановлення справедливості. Зробити це - його професійний і громадянський обов'язок.

З розвитком сучасного суспільства, здійсненням великих перетворень у різноманітних сферах людської діяльності, як соціальній, економічній, політичній, духовній, природно відбуваються і певні зміни у юриспруденції, самому характері юридичної діяльності, спеціалізації правової роботи.

Як зазначає Чупринський Б. О., «рівень правосвідомості юриста залежить як від професійних чинників, так і від стану законності та цивілізованого правопорядку в державі. Це означає, що правосвідомість юриста мусить мати професійний характер (а не буденний), що є складовим елементом усієї правової системи держави, адже вона має пріоритетний вплив на юридичну діяльність, спрямований на пізнання правових явищ і розуміння їхньої сутності» [7, с. 9].

Професійна культура працівника юридичної сфери формується поетапно. Насамперед на етапі усвідомлення ним свого призначення, коли відбувається певна адаптація, ознайомлення зі службовими й функціональними обов'язками та специфікою роботи юридичної установи. Це фактично перші службові дії під контролем наставника.

Етап формування працівника юридичної сфери як професіонала характеризується повною самостійністю у службовій діяльності, набуттям окремих навичок, виробленням власного стилю і культури праці та ін.

Етап досягнення вершин майстерності, становлення працівника юридичної сфери як професіонала настає після багатьох років (для кожного індивідуально) праці або взагалі не настає.

Зазначені етапи формування професійної культури впливають на професійну мораль працівника юридичної сфери, основу якої становлять регулювання службових взаємин, допомога у здійсненні правильного вибору при виконанні службових обов'язків, оптимальній реалізації прийнятого рішення у практичній діяльності.

У філософсько-юридичній науці існує проблема щодо визначення професійної культури працівника юридичної сфери. Адже професійну культуру часто змішують з культурою професійних дій, юридичною де- онто-логією чи правничою (професійною) етикою.

Методологічними основами формування професійної культури працівника юридичної сфери, як його властивості, виступають: філософія права, культурологія права, юридична деонтологія та правнича етика.

Варто зазначити, що професійна культура як властивість працівника юридичної сфери визначається його певним правовим статусом. Наявність юридичних спеціалізацій породжує специфіку професійних властивостей.

Правовий статус працівника юридичної сфери визначається Конституцією України, кодексами України, законами України («Про статус суддів», «Про адвокатуру», «Про міліцію», «Про прокуратуру», «Про нотаріат» та ін.), а також відомчими нормативними документами.

Суть правового статусу працівника юридичної сфери становлять його права та обов'язки, визначені переліченими вище документами. Вони розкривають значення особи юриста в суспільстві, дають змогу зміцнити правові позиції, забезпечити відстоювання інтересів народу. Правовий статус - динамічний. Він постійно модифікується, вдосконалюється залежно від розвитку суспільства. Для професійної культури правовий статус є основою, він впливає на професійну дисципліну, поведінку працівника юридичної сфери, правове почуття, службові відносини, організацію праці та ін.

Чи не найважливішою ознакою професійної культури є недопущення професійної деформації працівника юридичної сфери, оскільки саме вона завдає великої шкоди юридичній діяльності, по суті, паралізує, виводить з ладу працівників правоохоронних та судових органів. Професійна деформація працівників правоохоронних та судових органів спричиняється їхнім тривалим контактуванням з правопорушниками і необхідністю реагувати на домагання настирних громадян, а інколи і надмірним захопленням власними владними повноваженнями.

Працівники юридичної сфери з низькою загальною культурою виявляють невдоволений тон, нетактовні розмови з правопорушниками, недовіру, підозру щодо громадянина, піддають сумніву кожне висловлювання тощо. Дії професіонала, який прагне отримати відповідну інформацію, повинні мати інший характер, визначалися обставинами, ситуацією. Професійна культура покликана нейтралізувати випадки деформації, сприяти виробленню шляхів подолання негативних явищ.

На жаль, і сьогодні в діяльності юридичних органів наявні значні елементи бюрократизму. Що стосується професійної культури (у сфері ведення документації), то треба розрізняти допустимі і необмежені вияви бюрократизму.

Зокрема, культура професійних дій деколи вимагає певної унормованості, елементів бюрократизму, що регламентується законом і тільки ним. Наприклад, обов'язковими є протоколи; пояснення осіб, причетних до вчинення злочинів, висновки експертів, довідки, ухвали тощо. Однак відомчі нормативні документи (різноманітні вказівки інстанцій, телеграми, службові перевірки тощо) іноді занадто деталізовані, насичені уточненнями, доповненнями, містять зайву регламентацію юридичної діяльності. До цього призводить низький рівень нормотворчої та управлінської культури. Це значною мірою ускладнює роботу працівника юридичної сфери. Шлях до виправлення становища полягає у підвищенні рівня професійної культури.

Підсумовуючи вище викладене, зазначимо, що професійна культура працівника юридичної сфери покликана визначати межі поширення моральних норм на службову діяльність; утверджувати загальнолюдські цінності, українські національні традиції та звичаї, теоретично обґрунтувати їхню необхідність, сутність та специфіку вияву на практиці, відображати норми службової поведінки

працівників, піддавати її критично- ціннісному аналізу, сприяти доцільному вибору тих чи інших правил взаємовідносин та принципів професійної моралі.

Професійна культура працівника юридичної сфери як різновид культури особи вбирає в себе внутрішні і зовнішні професійні аспекти практично усіх видів культур. Професійна майстерність працівника юридичної сфери визначає його вміння застосовувати у процесі реалізації правових норм результати існуючих видів культур (субкультур), здійснювати правове виховання громадян. Крім цього, працівник юридичної сфери як професіонал повинен максимально використовувати у своїй діяльності духовні та моральні надбання людства.

Список використаних джерел

1. Аграновская Е. В. Личность и правовая культура / Е. В. Аграновская // Советское государство и право. - 1982. - С. 136.
2. Лукашева Е. А. О воспитании правосознания и правовой культуры / Лука- шева Е. А. Советское государство и право. - 1962. - № 7 - С. 27.
3. Балюк Г. И. Взаимосвязь правовой культуры и социалистической демократии / Балюк Г. И. - К., 1984. - 69 с.
4. Національна програма правової освіти населення від 18 жовт. 2001 р. № 992/2001.
5. Скуратівський В. А. Основи соціальної політики / В. А. Скуратівський, О. М. Палій. - К. : МАУП, 2002. - 200 с.
6. Назаренко Є. В. До поняття правової культури / Є. В. Назаренко // Правова культура і підприємництво. - 1999. - С. 17-22.
7. Чупринський Б. О. Формування професійної культури майбутніх юристів: філософсько-правове дослідження : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.12 / Чупринський Борис Олександрович. - Л. : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2010. - 20 с.